

Инновация

ОРОЛБЎЙИ ХУДУДИНИНГ "ЯЙЛОВЛАР ХАРИТАСИ"

Бекнод ОДИЛОВ,
ЎзФА Ботаника институти катта илмий ходими,
биологик фанлари номзоди

Мамлакатимизда чорвачилик қишлоқ хўжалигининг етаначи соҳаларидан бири бўлиб, аҳолини асосий озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлашда алоҳида ўринга эга. Ушбу тармоқнинг қишлоқ хўжалиғи янги маҳсулотни ишлаб чиқаришдаги улуғи 46,3 фоиздан ташкил этади. 1991 йилдан бунён мамлакатимизда қорамоллар соғи қариб 1,5 баравар кўпайган. Бу гўш ва сўт ишлаб чиқариш ҳажмини оширишда муҳим омили бўлди.

Бирок юртимизда яйлов ерларидан фойдаланишда чорвачилик иқтисодиёти ривожланишига осонликлар даражада таъсир қилувчи омиллар ва бошқа қатор сабаблар туғайли пайдо бўлган ерлар дегривацияси охирида ёқон экологик вазиятлар ҳам вуқудга келди. Бу яйловлардан фойдаланишнинг барқарор моделига ўтказиш, яъни иқтисодий ва иқтимоий ривожланиши нағизда яйлов ресурсларини инвестицияга йўналтирилган ҳолда улар имкониятини муостаҳамлашни талаб этмоқда. Замонавий яйлов чорвачилигини да унинг хусусиятлари тўғрисида ахборотнинг янгилашувчи хўжалик чорвачилигини бошқаришда бир қатор қишлоқчиларни келтириб чиқаришда. Бу ўринда қорва молларини зарур мавзуда озуға бой яйлов зоналарида боғиш, паст рентабелли, захарли ем-хашак ўтлари кўп бўлган ҳамда инвиротага мойил ва турун шаклланиган яйловлардан қишлоқчиларни ҳақиқатда гал келмоқда.

Президентиимизнинг ҳорий йилнинг 31 январь куни республикамизнинг қўта қўрилган илим-фан намоёндалари ва ёш олимлари билан матенатика, кимё, биология ва геология илим-фанлари ривожлантириш масалаларида бўлиб ўтган учрашуви натижалари ҳамда ўрмон хўжалиғи давлат қўмитасининг қўлаб-қувватлаши асосида Ўзбекистон Фанлар академияси Ботаника институти олимлари республикамизда ўрмон фонди ерларидаги табиий яйлов ресурсларининг электрон-рақамли ва геоахборот тизимларига асосланган маълумотлар базасини яратишни бошлаб юборди. Бунинг учун Мўйноқ давлат ўрмон хўжалиғи ерлари ташлаб олинди. Табиий савол туғилди: нима учун айнан Мўйноқ давлат ўрмон хўжалиғи яйловларини инвентаризациялаш

мақсад қилиб олинди? Албатта, бунга, биринчи келажда, илмий ишларнинг инвентаризация хижатлари тўғрли бўлди. Қолаверса, Қоракалпоқистон Республикасида ҳудудининг кенглиги бўйича Мўйноқ тумани Қўнғиротдан кейинги ўринда туради. Майдон қариб 4 миллион гектарни ташкил этиб, туманининг асосий қисmini ўрмон хўжалиғи тасаруфидан ерлар ташкил этади.

ОРОЛНИ ЎЗ ҲОЛИГА ТАШЛАБ ҚЎЯ ОЛМАЙМИЗ!

Геоботаник олимларни аниқ қўн қиқиритиладиган қорваён ўсимлик қолпамиде қенадиган ўз-ўзини тиклаш қорваёнларини тадқиқ этиш ва унинг сирларини ўрганишдир. Орол денгизининг қуриган тўбани табиатда ўз-ўзини тиклаш қорваёни олдир бўлаётган кенг майдон, деб айтиш мумкин. Экологикнинг шаклланиш қорваёнлари ва динамика тенденцияларини ўрганган ҳолда табиатдаги

муҳим фундаментал қўнқиритилари қашф қилиш мумкин.

Табиат шундай энтропия асосида ҳаракат қилмади, агар инсон табиатни "тинч" қўйса, энтропие таъсир натижасида экотизимда содир бўлган бир-бир салбий ўзгаришлар ўз-ўзидан табиий қорваёнлар асосида тикланиб боради. Агар Орол денгизини сувни чекинган дастлабки ҳудудларга – Мўйноқ туманининг жануби ва жануби-ғарбий қисмларига рави солиқ, у жойларда муайян қўнқиритилар асосида шаклланиган турун табиий ўсимлик қолпамларини қўриш мумкин ва бу қорваёнлар ўта сезимлик билан 30-40 йилда содир бўлади. Бирок денгизнинг қуриган тўбидан қўтарилаётган туларнинг инсон сапатлиги ва қишлоқ хўжалиғи экинлари қўрқатаётган доимий зарарли таъсирлари табиий тикланиш қорваёнларини тейлаштириш учун инсон аралашуви зарурлигини белгилаб бериш ва шу асосда денгизнинг қуриган тўбиде ўрмонзорлар барпо этиш ишлари жадал ташкил қилинмоқда.

"ЯЙЛОВ ХАРИТАСИ" БИГА НИМА БЕРАДИ?

Олиб борилаётган тадқиқотларда Орол денгизининг қуриган сатҳида турун шаклланиган ва шаклланишда давом этаётган яйлов халлари устиде узоқ муддатли мониторинг қўриқининг илмий асосларини яратиш ва Мўйноқ туманини яқин келажда қорва маҳсулотлари ҳисобига иқтисодий-иқтисодий ривожлантириш чора-тадбирларини

ишлаб чиқаришда фойдаланиладиган электрон-рақамли геоахборот маълумотлар базасини шакллантириш асосий мақсад қилиб олинган.

Тадқиқотлар ахқунда Мўйноқ давлат ўрмон хўжалиғининг электрон-рақамли яйловлар харитаси, яйловлар сирлари харитаси ва яйловлардан маъсумий фойдаланиш хариталарини яратиш ҳамда яйловлар кадастрини ишлаб чиқиш режалаштирилган.

Ўғри тузилган ва қўла ахборотлар сарқовчи Яйловлар харитасини инсоннинг яқин чорвачилик ишлаб чиқариш билан боғлиқ фаолиятини бошқариш ёни чорвачиликни шакллантиришни қўлайлаштириш имкониятига эга беради, деб ағаш мумкин. Ҳнда туман ўсимликлар қолпам ва яйловларнинг замонавий ҳолати тўғрисида фарқ зарурий ахборотлар қамланади. 3 турдаги яйлов хариталари ахборотлаштиришга яқин комплекс рақамланган харақтерга эга бўлиб, ўзаро фарқланса-да, бир-бирини тўлқиради ҳам. Ушбу хариталар яйловларда боқиландиган қорва молларининг бош сонини аниқлаш, озуғавиллик қиймати қўриқ Оўлган яйлов контурларини белгилаш ва бундай ҳудудларда қорва молларини боқини ташкил этиш, маъсумий боқ-

МўЙНОҚ ТАЯН-ХУДУГА АЙЛАНДИ

Мўйноқ давлат ўрмон хўжалиғи ҳудуди нисбатда кенг бўлиб, уни белгилаш мундтада аёнқавий тадқиқот уюшлари билан ўрганишнинг илқои йўқ. Шунинг учун тадқиқотларга Ерни масофадан зондашнинг замонавий уюшлари ва инновацион методларини қўлдан ҳалда ўрганиш лозим топилди. Бу уюшлар маҳкумаси бунун қунда табиатда қенаятган ҳар қандай динамика қорваёнларини ўрганишда қўла келмоқда. Сунъий йўлдош маълумотлари алоҳида аҳамиятга эга. Улар ўзида ўсимлик қолпамининг ҳолати тўғрисида қўнқиритилган ахборотларни сарқайди. Бу маълумотлар орқали тарихий даврларга қам назар солиш имконияти мавқуд. Уларни теглишти дастурулар ва ўсимлик қолпам индекслари орқали қайта ишлаш асосида фойдаланувчи янги қерати бўлган натижаларни осон олиш мумкин. Бу теор уюшларни қўлаш яйловшунос олимларга ваит ва маълуми текаш ҳамда дала интелектуалларидан олдин ишончли маълумотларга эга бўлиши мумкин. Сунъий йўлдош архив маълумотларининг дастлабки таҳлили натижаларидан шу қарор аниқ бўлди. Мўйноқ тумани яқин келажда мамлакатимизда яйлов чорвачилигининг таянч ҳудудларидан бирига айланмади. Жумладан, 1990-2019 йиллар орқалида Оролнинг қуриган тўбиде ўсимлик қолпамининг пайдо бўлиш динамикасида уларнинг

шаклланишида мойил зоналарнинг юзага келиши қўриқ иқтисодий тенденцияга эга яқин қўриқди. Эни қиқирити оза борақондиги оролни ва унга туғил ҳудудларда ўрта Осиё қўнқирити қўлаори тарихий флорасини ўзида қамовчи қилган хуғундор ва қорваёнларнинг, гили қўлаорини ўзида ифода этган шувозорларнинг пайдо бўлганлиғидир. Оролнинг қуриган тўбиде бундай ўсимлик қолпамларининг пайдо бўлиш ҳудудда турун ўсимлик қолпам шаклланиши жадал келаятгани ва бунда туз ўрмонларини тутиб қоллиши муҳим аҳамиятга эга бўлмоқда ва даракторларнинг устуқли қилишини аниқлатади. Сир яқин, суз ресурслариде қўнқиритилган қорваёнларни ўлқамий фойдаланиш натижасида Оролқум сарқиси пайдо бўлди. Энди уни тиклаш имконияти Шунинг учун ҳорир Орол фокваси салбий оқибатларининг атроф-муҳит ва инсон турмуш шароитига таъсирини қамайтиришга асосий эълмдор қаратилган. Оролқўнқирити ҳудудининг биология инновациялар ва технологиялар зонаси, деб эълон қилиниши қарқират мамлакатимизда қўла йиллик тақриблар асосида шаклланиган иқтисодий инновацияларни, бақли жакнда қўла қиритилган илмий ишланмаларни ҳам Орол фоквасидан қўрқор қарор қўрган Мўйноқ тумани иқтисодий-иқтисодий инновацияларини яқинлаш ҳамда табиий экотизимларини қайта тиклаш қорваёнларига сарқорбар этишга тўғрли бўлади. Сўнги йилларда Орол денгизининг қуриган тўбиде шўр ва тоқоқ қиқиритилган илмий ишланмаларни ҳам Орол фоквасидан қўрқор қарор қўрган Мўйноқ тумани иқтисодий-иқтисодий инновацияларини яқинлаш ҳамда табиий экотизимларини қайта тиклаш қорваёнларига сарқорбар этишга тўғрли бўлади. Сўнги йилларда Орол денгизининг қуриган тўбиде шўр ва тоқоқ қиқиритилган илмий ишланмаларни ҳам Орол фоквасидан қўрқор қарор қўрган Мўйноқ тумани иқтисодий-иқтисодий инновацияларини яқинлаш ҳамда табиий экотизимларини қайта тиклаш қорваёнларига сарқорбар этишга тўғрли бўлади. Бу аса, ишонимлик, инсоннинг табиат олдидаги қарини қайтартишнинг аниқ олиқ қўриқини сифатида эълмдор этилади.

Gazetani yuklab olish (.pdf 4.23 mb)